

EL SISTEMA POLÍTIC A LLEIDA ENTRE 1843 I 1868

JOSEP MARIA PONS I ALTÉS
Universitat de Múrcia

En aquest article exposaré els aspectes principals desenvolupats en la tesi doctoral que vaig presentar a l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives de la Universitat Pompeu Fabra el juny de 2001,¹ que ampliava temàticament i cronològicament un treball de recerca anterior.²

Tal com mostra el títol, un primer objectiu de la investigació resulta evident: estudiar el sistema polític liberal a mitjan segle XIX en un àmbit concret. En aquest cas, l'àmbit triat ha estat la ciutat de Lleida i també, secundàriament, les altres comarques de Ponent (perquè la ciutat no es pot desvincular del seu territori més proper). I els límits cronològics del treball s'expliquen perquè va ser entre 1843 i 1868 quan, com a conseqüència del predomini del partit moderat en el Govern espanyol, es va implantar un model d'Estat conservador i centralista que ha marcat bona part de la història contemporània d'Espanya.

És sorprenent que aquest procés de conformació d'unes estructures de domini polític i social determinades hagi estat tan poc estudiat, malgrat la seva importància. En aquest sentit, vaig creure que adoptar una perspectiva local per plantejar-me problemes generals podia ser estimulante, sobretot si intentava comparar les meves conclusions amb altres treballs i interpretacions.

El fet d'haver concentrat la investigació a Lleida ha comportat diversos avantatges. Com que era un territori predominantment agrari, però amb una forta presència del liberalisme progressista, és ben diferent de les dues imatges tòpiques de la Catalunya del segle XIX: la més coneguda de les ciutats industrialitzades i la Catalunya rural carlina. En conseqüència, pretenc contribuir a una percepció més completa i diversa del país en aquelles dècades, una Catalunya que en conjunt va tenir una integració problemàtica dins Espanya (amb denúncies abundants pels abusos de les autoritats militars i queixes de ser tractada gairebé com un país vençut o ocupat).

1. El títol complet de la tesi, dirigida per Josep Termes, és *El sistema polític a Lleida durant els anys de consolidació del liberalisme censatari (1843-1868)*, i ben aviat serà publicada en una versió més breu per Pagès editors. Va obtenir la qualificació d'excel·lent *cum laude* per unanimitat del tribunal format per Josep Fontana, Manuel Lladonosa, Jesús Millán, Antoni Moliner Prada i Conxita Mir.

2. Publicat amb el títol *El poder polític a Lleida (1843-1868). Eleccions i pronunciaments*, Diari *La Mañana* i Patronat Municipal Josep Lladonosa i Pujol de l'Ajuntament d'Alguairó, Lleida, 1998.

En la tesi he treballat temes tan diversos com ara el funcionament de les institucions, l'evolució dels grups polítics locals i dels seus enfrontaments, els interessos socials i principis ideològics que es defensaven, la dinàmica electoral o el comportament de les classes populars. Per poder-ho realitzar, prèviament m'ha estat necessari identificar i caracteritzar les persones que van intervenir en les disputes polítiques, i esbrinar les seves trajectòries individuals. Així ho he fet, i al final de la tesi he inclòs un índex onomàstic per facilitar la consulta de tota aquesta informació.

Després d'uns primers capítols dedicats a presentar valoracions generals sobre el sistema polític liberal espanyol i sobre l'evolució econòmica i social de la Catalunya occidental, a continuació analitzo el pronunciament de 1843. En aquest capítol es comprova que la Milícia Nacional i els liberals progressistes van tenir la iniciativa de la revolta a la província de Lleida i van promoure algunes reformes polítiques i econòmiques. El seu programa no era gens radical i estava molt lluny de les idees democràtiques o republicanes que sorgien en altres llocs de Catalunya (malgrat que inicialment la junta provincial va ser favorable a la reunió d'una junta central, no es va afegir a la revolta *centralista* produïda a Barcelona i a altres localitats catalanes), però els progressistes lleidatans igualment van acabar sent marginats del poder polític local. La clau d'aquest procés va ser l'accés dels moderats al Govern de Madrid i la resistència dels progressistes a unes noves lleis d'ajuntaments i de diputacions que pretenien reforçar el control per part de l'executiu. Aquesta reacció progressista era lògica, ja que les noves lleis modificaven radicalment unes regles de funcionament de les institucions locals i provincials que havien fet possible l'hegemonia progressista a Lleida en els anys anteriors. En resum, els progressistes temien que ells serien els més perjudicats pels canvis, i ho van encertar de ple: a partir de 1844 foren substituïts per uns nous dirigents locals moderats, la majoria dels quals a penes havia intervingut a favor de la revolució liberal, i representatius d'un conservadorisme que podia garantir l'ordre exigint per les autoritats superiors.

La reconstrucció de les eleccions municipals posteriors i la identificació dels candidats han permès conèixer algunes de les bases socials de cada grup polític. És cert que, des d'una perspectiva general espanyola, bastants moderats i progressistes compartien en part un mateix model social i polític, i de vegades és difícil veure en els seus enfrontaments alguna cosa més que lluites internes entre grups benestants. Però l'important és que les divisions polítiques podien ser utilitzades, dins els àmbits locals, per canalitzar uns enfrontaments específics a cada municipi. Cal tenir en compte que molts ciutadans percebien la política, principalment, per l'acció del seu ajuntament, i és aquí on millor podien detectar què separava els diversos projectes ideològics: tal vegada les eleccions de diputats a Corts puguin ser més espectaculars, però freqüentment les municipals ens ajuden a conèixer millor una realitat política determinada.

Els canvis en el Govern espanyol influïen en la política local i eren capaços de facilitar la substitució del grup majoritari en un ajuntament determinat. D'això no en

podem treure la conclusió que les polítiques locals eren una simple reproducció del que succeïa a Madrid, com tampoc no és adequada l'afirmació contrària que tots els poders polítics locals eren completament autònoms. Cal entendre la lògica pròpia de cada població i trobar explicacions per a cada cas, que incorporin les alternances polítiques en el Govern com un factor més a tenir en compte, i que intentin comprendre per què aquest factor provocava efectes diferents segons les circumstàncies particulars dels municipis (i això ens permetrà avançar en la comprensió de l'articulació entre poders locals i poder estatal a l'Espanya del segle XIX).

A Lleida, el moderantisme va semblar un bon refugi per a aquells nobles, grans propietaris agraris, clergues, alguns professionals liberals i altres grups (també d'extracció popular, sobretot pagesos) que temien els possibles abusos liberals: per a alguns, el moderantisme era la via per recuperar el control de l'ajuntament de què ells mateixos o els seus avantpassats havien gaudit durant el règim absolutista, i volien assegurar-se unes posicions de domini que havien estat seriosament qüestionades des de dins mateix de la ciutat (sobretot en els anys de la revolució liberal, que devia haver generat ressentiments i enfrontaments difícils d'oblidar). Per tant, el moderantisme lleidatà seria una opció ben propera a una reacció antiliberal, però prou pragmàtica com per adaptar-se a l'oferta d'ordre i de control social dels moderats espanyols i per acabar acceptant les institucions liberals censatàries de l'època. Aquest conservadorisme també es reflectí en les simpaties o estretes relacions que van tenir molts dels moderats lleidatans amb el carlisme, la qual cosa no els va ser cap impediment per renunciar a la via insurreccional i per tenir càrrecs a les institucions polítiques. L'any 1849, Pascual Madoz ho va explicar al Congrés dels Diputats amb aquestes paraules:

En el año 1843 [...] el partido progresista en Cataluña, particularmente en la provincia de Lérida, era un partido fuerte, un partido poderoso; pues de este partido se prescindí absolutamente; a este partido se le persiguió [...] y al mismo tiempo se observaba, señores, que siempre cuando había una elección para una municipalidad y se remitía la lista, si había carlistas, de estos se echaba mano para alcaldes.³

L'extremisme conservador dels moderats lleidatans els impedí ampliar els seus suports socials o integrar alguns progressistes, a diferència del que succeí en altres localitats. A Lleida, els moderats ni tan sols van poder beneficiar-se dels governs de la Unió Liberal, i en la primera meitat de la dècada de 1860 van acabar sent expulsats de l'Ajuntament. En contrast, els moderats sí que van aconseguir l'ajuda dels governs més conservadors i dels seus representants a la província, en presentar-se com a l'únic aliat possible en l'àmbit local. Per tant, val la pena insistir que el moderantisme va ser un projecte que, en determinats territoris, va servir per fer participar

3. *Diarios de las Sesiones de Cortes*, sessió del 20 de gener de 1849, p. 288.

dins el règim grups que inicialment s'havien oposat a les transformacions liberals de la dècada de 1830, i que més tard van optar per adaptar-s'hi.

En canvi, el liberalisme històric lleidatà s'havia inserit en conjunt dins el progressisme i, normalment, els governs moderats van ser incapaços de pactar-hi. Els progressistes van mostrar que tenien prou força per aconseguir una representació important a les institucions per poc que disminuïssin la repressió i les amenaces, que es respectessin les normes electorals o que la legislació augmentés el nombre d'electors pertanyents a la classe mitjana. Aquest liberalisme progressista era especialment representatiu de comerciants, menestrals, professionals liberals i altres persones que havien prosperat econòmicament amb activitats diversificades i que sovint mostraren una voluntat renovadora per a la ciutat. No pretenc afirmar que les agrupacions polítiques coincidissin exactament amb classificacions socioprofessionals, ja que les divisions ideològiques afectaven tots els sectors, però vull remarcar que podien ser útils per representar interessos i sectors socials determinats.

En els enfrontaments existents, hi estaven implicats sectors populars que, tot i no poder intervenir oficialment en el règim polític, participaven igualment en les disputes ideològiques, de vegades amb un grau de violència desconegut entre l'elit ciutadana. I quan calia, la població es mobilitzava si considerava que les autoritats no satisfien unes exigències mínimes com, per exemple, garantir la subsistència dels jornalers que estaven a l'atur. Això no suposa que aquests grups estiguessin perfectament organitzats i tinguessin un objectiu ben definit, però cal reivindicar la importància de la seva capacitat d'influència sobre les estructures polítiques i com, sota l'aparença de passivitat, el que de vegades existia era pragmatisme, adaptació a les circumstàncies i estratègies de resistència. Davant d'això, la política de control social i la vigilància política van ser factors clau per al règim polític, i en la tesi en desenvolupo alguns aspectes.

També he estudiat les finances municipals i el paper de les institucions locals i provincials en la recaptació de les contribucions estatals. El sistema aplicat permetia tractes de favor als contribuents ben relacionats amb el poder, i la majoria dels governs no van tenir cap intenció de posar fi a aquesta situació escandalosa que podia beneficiar els aliats locals que donaven estabilitat al règim polític.

D'una banda, els ajuntaments estaven obligats a complir els seus compromisos tributaris amb les institucions estatals, però, de l'altra, també havien de suportar les pressions i protestes dels ciutadans que consideraven que la pressió fiscal era excessiva. I enmig d'aquests dos fronts, els regidors i, sobretot, l'alcalde prou feina tenien per evitar les recriminacions superiors i, a la vegada, intentar que no augmentessin els impostos encara que haguessin de manipular dades demanades per l'Administració d'Hisenda. La impopularitat de la reforma de 1845 es devia, sobretot, al fet que la pressió fiscal estava repartida d'una manera molt desigual, perquè es basava excessivament en els impostos indirectes. El que simbolitzà millor aquesta injustícia social va ser l'impost de consums i el dret de portes.

Pel que fa a les finances municipals, faig una breu explicació de les diferències que existien entre el que es reglamentava i el que es duia a la pràctica. Una de les peculiaritats de la ciutat de Lleida fou que els *propis* aportaven ingressos molt importants, sobretot gràcies al pont i als molins fariners. Però quan el 1858 l'Ajuntament va perdre els molins fariners per culpa de la desamortització i quatre anys més tard l'Administració estatal li va prendre les rendes del pont (i va tardar força temps a enviar les indemnitzacions i rendes corresponents), les finances locals van quedar arruïnades.

En l'acció de govern municipal es reflecteixen les divisions polítiques exposades anteriorment i, per tant, he estudiat amb cert deteniment l'activitat ordinària de l'Ajuntament, i també he intentat distingir entre la reglamentació oficial i el funcionament real de la institució. Això sí, cal anar amb precaució, perquè sovint els governadors civils demanaven actuacions ben diverses (especialment a les capitals de província i als municipis més importants), i els ajuntaments feien poca cosa més que obeir: freqüentment és difícil esbrinar si les decisions dels poders municipals havien estat per iniciativa pròpia o imposades per l'autoritat superior.

Quan els moderats van dominar l'Ajuntament de Lleida, van demostrar que les seves prioritats eren el manteniment de l'ordre públic i la difusió als ciutadans d'uns valors conservadors determinats. Per tant, van observar amb temor els conflictes socials desencadenats a les poblacions més industrialitzades de Catalunya i intentaren evitar que Lleida experimentés transformacions que fessin perillar certes relacions de subordinació o que provoquessin nous tipus de conflictivitat social. Els ajuntaments moderats de Lleida van reaccionar a les pressions de la població i van oferir solucions per a moments crítics, però mai no van donar mostres de plantejar-se iniciatives més ambicioses que incidissin veritablement en l'arrel dels problemes socials. Els problemes financers de tots els ajuntaments espanyols eren un obstacle estructural important, però els moderats lleidatans no van demostrar gaire interès per encarar la modernització urbana de la ciutat: surten bastant mal parats en qualsevol comparació amb els projectes posteriors i realitzacions liberals dels anys seixanta, i també en algunes queixes dels governadors de l'època.

Aquesta actitud passiva dels moderats a l'hora d'encarar millores i obres, subordinats a les iniciatives de les autoritats superiors, també ha estat detectada en altres municipis. Tal vegada és hora de plantejar-nos com el projecte moderat espanyol va atreure uns sectors que reflectien el seu conservadorisme en uns governs municipals que afavorien més l'immobilisme social i econòmic que no les iniciatives renovadores. Bona part de la legitimació del règim provenia del seu compromís d'impeir qualsevol possibilitat de trastorn social que amenacés l'ordre establert, després de les experiències sofertes durant els anys de la revolució liberal: les conseqüències negatives d'aquests comportaments són fàcils de detectar.

En comparació de la Dècada Moderada (1844-1854), a Lleida la breu experiència del Bienni Progressista (1854-1856) va constituir un trencament important, amb

la marginació de tots els moderats i la gran presència pública de demòcrates i republicans, que llavors encara estaven integrats dins el progressisme local. Molts d'ells reclamaven canvis substancials a la societat espanyola, i per això van acabar ben decebuts de l'evolució política en aquells dos anys. A part, hi ha indicis del temor de molts progressistes d'un possible comportament descontrolat dels sectors més humils de la ciutat: aquesta por explicaria la resistència progressista a confeccionar un cens electoral massa ampli o a impulsar revoltes populars.

En aquells dos anys, els regidors van tenir una major preocupació per determinats interessos de les classes populars, però van mostrar alguns excessos, ànims de revenja i incapacitat per fer front als conflictes i a les crítiques. La gestió municipal va estar massa farcida d'intents de dimissió i de problemes: per exemple, disputes amb la Milícia Nacional i la Diputació, tensió amb l'Església i alguns grups catòlics, abusos de les autoritats militars, rebrot de la guerra carlina, i conseqüències tràgiques del còlera. L'experiència progressista no va reeixir i, a partir de 1856, els grups més conservadors de la ciutat van tenir una nova oportunitat de governar.

Pel que fa a la Diputació provincial, entre 1845 i 1868 (amb l'excepció del Bienni Progressista), ofereix normalment una imatge d'organisme poc actiu i amb escassa capacitat de transmetre iniciatives socials, tant a Lleida com a altres províncies. Per part dels governs moderats, hi hagué la voluntat de buidar les diputacions de contingut polític i representatiu. Les úniques competències en què les diputacions es mantingueren jeràrquicament superiors als ajuntaments foren en el repartiment entre els municipis de les contribucions i dels soldats destinats al servei militar, i aquestes atribucions tan importants han fet pensar sovint que les diputacions devien continuar sent institucions políticament molt destacades. Però la realitat era ben diferent: les eleccions de diputats provincials eren les que tenien una menor participació, i per a les autoritats governamentals també eren secundàries. La causa era que les diputacions no tenien estadístiques pròpies i, en l'aprovació dels repartiments, els diputats provincials normalment s'havien de limitar a donar el vistiplau a les dades presentades per l'Administració estatal, encara que tothom sabés que estaven plenes d'errors.

Malgrat tot, les diputacions van conservar una certa capacitat d'intervenció, especialment en obres públiques (a mesura que van anar augmentant els seus recursos i les seves competències, sobretot a la dècada de 1860, van afavorir l'articulació d'una xarxa provincial de carreteres) i, de vegades, podien lluitar activament a favor dels interessos provincials o de determinats grups. Per tant, en el capítol corresponent, he analitzat en quines mans estava la Diputació de Lleida: la presència de representants de les diverses opcions polítiques va ser habitual en tot el període, encara que els més afavorits fossin els que comptaven amb el suport governamental. Pel que he observat, no fa la sensació que la institució fos una gran plataforma de promoció política, però sí que servia per consolidar posicions de domini en alguns districtes o per refermar prestigis personals adquirits per altres vies, i de vegades es

produïa una continuïtat d'una persona concreta en representació d'un districte. Però molts diputats no s'ajusten al tòpic del terratinent rural que controla unes comarques i en té la representació exclusiva; ben al contrari, de vegades els electors d'alguns partits judicials consideraven més pràctic elegir individus residents a la ciutat de Lleida (tot i que tinguessin propietats o familiars en el partit) en qui poguessin delegar la seva representació amb la seguretat que podrien assistir a les reunions i utilitzar els seus contactes personals.

També he investigat l'activitat i la composició del Consell Provincial, una mena de tribunal administratiu de primera instància i, a la vegada, òrgan consultiu de les autoritats, que assumí competències que abans de 1845 havien correspost a les diputacions. Malgrat que no tenia cap caràcter representatiu, els consells provincials foren molt més actius que les diputacions i, a causa de la importància de les seves funcions, els governs sempre procuraren que els fossin políticament favorables.

Quant a les eleccions de diputats a Corts, exposo les circumstàncies particulars i els resultats finals de cada votació en els districtes de la província. La interpretació de les dades oficials s'ha de realitzar amb moltes precaucions: no podem oblidar la importància de les xarxes familiars, d'amistat o de relacions econòmiques, ni els conflictes entre seccions electorals en què cadascuna volia imposar el seu propi candidat, ni l'existència, de vegades, d'una mena de vot comunitari dels electors d'un poble. Però el que sí que s'ha confirmat és la forta implantació dels progressistes a bona part de la província.

Encara que els electors de la província tinguessin una certa predisposició a acceptar candidats forans per representar els seus interessos a Madrid, això no s'ha d'interpretar simplement com la prova de la desmobilització d'un territori, ja que, a vegades, podia succeir justament el contrari. El que cal és estudiar l'actitud dels poders locals, la necessitat que podien tenir del suport governamental a canvi de l'acceptació dels candidats oficials, la relació d'alguns diputats amb projectes econòmics, el nombre d'electors de cada districte que complien els requisits legals necessaris per accedir al Congrés, la coordinació dels partits arreu d'Espanya, les decisions autònomes de les juntes d'electors, etc. En alguns districtes, es va detectar una certa continuïtat a llarg termini: al sud de la província va ser particularment important la presència progressista, i justament entre la Restauració i la Segona República algunes d'aquestes comarques van tendir a votar les esquerres; Solsona i els territoris propers sempre han destacat pel seu conservadorisme, igual que la Seu d'Urgell fa la sensació d'haver-se adaptat sovint a les consignes de les autoritats; a Tremp, el republicanisme ha tingut històricament una presència destacada i els electors no acostumaven a subordinar-se als desitjos governamentals, etc. La detecció de les raons d'aquests fenòmens i l'anàlisi dels canvis polítics requeririen un treball específic, que no es pot limitar a una simple anàlisi socioprofessional i política dels diputats escollits.

Amb relació a les eleccions, després d'explicar les diverses legislacions que insistien en el seu caràcter censatari, dedico un capítol a estudiar els mecanismes irre-

gulars que, de vegades, s'utilitzaven per guanyar les votacions: la capacitat de pressionar o amenaçar els electors per part de les institucions era un dels factors amb més influència, facilitada per l'escàs nombre d'electors i per la subordinació de molts alcaldes, però també explico altres estratègies com ara les modificacions de les llistes electorals, la manipulació de la delimitació dels districtes o els abusos de les meses electorals (la qual cosa em serveix per recordar l'origen de l'expressió *tupinada*). Els progressistes lleidatans podien exagerar les seves protestes i manipular determinats fets (i treure importància als mecanismes reals de defensa que existien), però sembla evident que sovint van ser ells els més perjudicats per les accions de les autoritats governamentals moderades i que, malgrat això, van demostrar que comptaven amb un suport electoral notable.

És important destacar un element important en la política dels anys 1844-1868: el que a vegades feia possible la falsificació de les eleccions no era cap suposada desmobilització dels electors o la manca d'ideologia de les «clienteles» polítiques, com sovint s'ha afirmat, sinó la força de l'Administració estatal i del poder polític local quan eren capaços de col·laborar. És cert que determinats grups dominants podien negociar amb els governs, però l'electorat i la societat no eren homogenis ni subordinats a un únic grup. Posar èmfasi en el frau electoral no ens ha de fer caure en una interpretació de les eleccions que les consideri com un simple tràmit sense importància, no digne d'interès per a l'historiador: s'ha de tenir en compte que, malgrat tot, conservaven la seva funció de legitimació política (o d'autolegitimació per part dels governants) i contribuïen decisivament a la politització de la societat.

Pel que fa a la dinàmica política en el món rural, voldria remarcar que una part destacable dels habitants dels pobles també havia experimentat un procés important de politització. I aquest procés s'expressava tant a les eleccions com a les guerres carlines, i també en les pressions que es podien exercir per vies no oficials. En moltes localitats, la divisió entre liberals i absolutistes fou prou vigent, lluny de les suposades homogeneïtats amb què s'acostuma a qualificar les petites i mitjanes poblacions no industrialitzades.

A partir de 1858, les divisions polítiques es van modificar arran de l'accés al Govern de Madrid de la Unió Liberal, tot i que no aconseguís constituir a Lleida un grup polític potent i autònom de l'Administració governamental. Al principi, a la ciutat de Lleida aquest nou projecte polític va semblar que es limitava a l'adhesió o el pacte amb el Govern de determinats sectors, encapçalats per alguns progressistes i amb la participació inicial de moderats. L'important és que això va permetre, els anys següents, una renovació substancial dels dirigents locals, en perdre els moderats el suport governamental. La política dels governs d'Unió Liberal va donar l'oportunitat als progressistes i demòcrates lleidatans d'accedir al poder polític local, i aquests la van aprofitar. En canvi, els més perjudicats foren els moderats.

Paral·lelament, amb l'arribada a l'alcaldia d'antics liberals progressistes adherits a la Unió Liberal, l'Ajuntament va agafar una nova empenta i es projectaren transfor-

macions importants de la ciutat, amb la voluntat explícita d'impulsar el seu desenvolupament, afavorida per un moment de cert creixement econòmic general i per un major compromís de les autoritats superiors (que coincidí amb una dinamització social i cultural reflectida en tota mena d'iniciatives, com ara periòdics, casinos o corals). Un dels problemes d'aquestes propostes reformadores va ser un centralisme que endarrerí moltes iniciatives i perjudicà les finances municipals.

Entorn de la Unió Liberal es van reunir uns sectors descontents amb la realitat lleidatana, que se sentien una minoria enmig d'una societat que consideraven passiva i inculta. La voluntat dels governants de construir un model ideal de ciutat implicava un canvi en el comportament quotidià, i sovint patiren la incomprensió d'una part important de la població. Per exemple, els dirigents municipals es trobaven incòmodes amb aquella realitat de trulls i animals dins el recinte urbà i ho consideraven incompatible amb els seus projectes reformadors, mentre que per a moltes persones allò era la conseqüència lògica de la seva feina. Així, aquesta actitud elitista no va assumir la importància de les activitats agràries dins la ciutat i va ser criticada pels progressistes més radicals i pels demòcrates que volien superar aquella mena de «pragmatisme apolític» de la Unió Liberal.

La relació amb les classes populars va ser complicada i la tensió va esclatar, després d'un augment de l'impost sobre el raïm, en el motí de setembre de 1865 contra els consums, que expressà el malestar de sectors amplis contra la injustícia del sistema contributiu i contra el trencament d'una mena d'acord implícit per a no incrementar la contribució més enllà del que la majoria considerava admissible. Aquest motí, aprofitat per les noves autoritats estatals moderades, va empitjorar les dificultats anteriors de l'Ajuntament i va acabar facilitant l'expulsió de tots els liberals i demòcrates de les regidories. Així els moderats van recuperar el poder, i el van conservar fins al 1868.

Els anys seixanta es produí un altre procés que cal destacar: l'augment del nombre de simpatitzants dels demòcrates i republicans, tant a la ciutat de Lleida com en una part important de la província, una evolució facilitada per la importància prèvia del progressisme en aquest territori. Fins llavors no havien estat mai capaços d'impulsar amb garanties d'èxit una estratègia autònoma i havien continuat integrant l'anomenat «partit liberal» de Lleida, però, a partir de la dècada de 1860, els demòcrates i republicans van consolidar un discurs més proper a les reivindicacions populars i van optar per una estratègia electoral diferenciada de la resta dels progressistes. Sovint és molt complicat distingir progressistes «purs» de demòcrates o saber quins demòcrates es consideraven republicans, perquè aquestes divisions no estaven clares i perquè molts dels implicats havien anat evolucionant en els seus ideals, però el cert és que el progressisme radical enllaçà amb bona part dels demòcrates. Les persones que qüestionaven la monarquia van tenir una influència determinant quan el febrer de 1865 la gran majoria dels regidors de la ciutat de Lleida no va voler felicitar Isabel II per haver cedit part del seu patrimoni a la Hisenda pública (a la vegada que

Emilio Castelar publicava el seu famós article crític amb la reina). L'abast del creixement democràtic es va acabar comprovant en la revolució de 1868, amb la seva presència majoritària a la Junta i a les institucions, i va esdevenir la força política dominant; o en les eleccions de 1869 a les Corts Constituents, quan els republicans van obtenir totes les actes de diputat de la província.

De tots els temes i reflexions presentats fins ara, se'n poden extreure una sèrie de conclusions generals que permeten repensar alguns trets del sistema polític liberal espanyol, perquè a partir de l'estudi d'un territori concret resulten més evidents els efectes del funcionament de l'Estat de mitjan segle XIX. En aquest sentit, la meua investigació pot ajudar a desmentir el tòpic que identifica endarreriment i conservadorisme amb les societats que depenien sobretot d'activitats agràries, com ara la lleidatana. En altres paraules, critico l'abús que sovint s'ha fet a Espanya de la idea d'una societat agrària subordinada i passiva, dominada per un caciquisme desmobilitzador. La realitat podia ser bastant més complexa, i a Lleida he pogut detectar les característiques bàsiques d'un model de funcionament polític amb unes especificitats ben interessants. He comprovat que no existien prèviament unes oligarquies que dominessin els municipis sense oposició i que poguessin pactar lliurament amb els governs de Madrid (i, a més a més, aquesta mena d'interpretacions tenen l'inconvenient que menyspreen els conflictes interns que sacsejaven moltes localitats).

En definitiva, l'objectiu de la tesi és avançar en la construcció d'un model de funcionament de l'Estat liberal espanyol mitjançant l'estudi d'un àmbit geogràfic concret. He volgut plantejar-me quin esquema d'estat van implantar els moderats, esbrinar les seves limitacions i els seus objectius, i contrastar la legislació oficial amb el que realment ocorria. I ho he volgut portar a terme amb la intenció de tenir en compte la dimensió social de la política.

No vull que sembli que pretenc aplicar automàticament al conjunt de l'Estat el que he detectat en una localitat. Al revés. He destacat els elements poc comuns que hi he trobat, perquè, de vegades, aquests elements són molt interessants per a l'historiador i poden explicar-nos millor algunes qüestions. Per exemple, el cas de Lleida ha servit per mostrar fins on podia arribar l'acció de les autoritats estatals moderades, malgrat la importància de l'oposició, com podien adaptar-se a un espai que oferia dificultats especials o la manera com alguns progressistes es van beneficiar dels governs de la Unió Liberal.

La tesi tracta altres temes que voldria desenvolupar amb més profunditat en el futur. En alguns casos, gairebé solament els he mencionat, tot i que sóc conscient que constitueixen aspectes que poden donar molt de si, com, per exemple, les relacions de les classes dirigents lleidatanes amb les de Madrid i Barcelona (i les raons de la desconfiança que freqüentment mostraren cap a la capital catalana), la llarga continuïtat de certs referents o tradicions polítiques, la capacitat d'adaptació del carlisme, l'actuació de l'Església catòlica o l'activitat dels diputats a Corts. També seria convenient aprofundir en l'estudi dels orígens i de l'evolució de l'elit econòmica,

per confirmar algunes de les hipòtesis presentades i contrastar-les amb altres investigacions.

Per explicar millor el model de funcionament de l'Estat liberal a la Catalunya occidental, hi ha dos aspectes particularment importants. D'una banda, la política de repressió i de control social, de la qual en la tesi es presenten algunes característiques: la capacitat de control de les autoritats polítiques i militars, i la resistència de molts sectors de les classes populars contra el model social que es volia imposar i contra unes normatives que consideraven injustes. Aquest tema és imprescindible per completar una visió «des de baix» del sistema polític.

Els poders polítics van voler difondre entre la població unes actituds més ben adaptades a les transformacions econòmiques imposades pel liberalisme i més respectuoses amb els valors morals defensats des de l'Església, amb una complexa estratègia en què estaven implicades totes les institucions; i era un objectiu que en gran part compartien els moderats i força liberals progressistes lleidatans, representatiu d'un discurs socialment excoient, acceptat per un sector important dels grups dominants del país. En aquestes problemàtiques, el paper de l'Estat era determinant, i a Lleida es va configurar un model específic dins de Catalunya pel que fa a l'ordre públic, que reflectia un món divers de dissidències socials i polítiques.

Però també existí repressió política i restricció de les llibertats individuals, que van patir especialment alguns progressistes durant els anys de domini moderat. El suport social limitat de què disposaven els moderats lleidatans els feia necessitar un cert grau de repressió de les llibertats (amb la participació de les autoritats civils i de l'exèrcit) i un cens electoral restringit per mantenir-se en el poder. Quan els moderats es trobaven amb conflictes importants, de vegades la por constituïa un factor fonamental en la seva reacció (potser per la consciència de la seva pròpia fragilitat), i tenien facilitat per demanar la intervenció d'autoritats superiors i de l'exèrcit. Algunes persones podien actuar amb impunitat mentre que d'altres es veien seriosament amenaçades i perseguides a causa de les seves opinions polítiques.

El segon aspecte bàsic són les relacions entre el poder central i els poders locals, en què cal tenir molt en compte el paper de l'Administració estatal i dels governadors civils (sovint amb una escassetat de mitjans ben frustrant); i també s'ha de tenir present l'actuació d'un exèrcit que, en moments crítics, podia imposar-se sobre les institucions civils. Evidentment, aquest és un tema clau del segle XIX espanyol i, a l'hora d'enfrontar-m'hi, opto per una interpretació determinada.

Segons la meua opinió, la raó d'algunes de les limitacions de l'Estat de mitjan segle XIX s'hauria de buscar sobretot en el model conservador i centralista que s'imposà, un model que impedia una integració social efectiva. Encara que els ajuntaments disposessin de mecanismes per adaptar determinades legislacions o per escapar d'algunes obligacions, tots els ajuntaments experimentaven, d'una manera o altra, els efectes del centralisme i del control superior (i segurament els que més ho patien eren les capitals provincials i les ciutats més importants). No tinc cap inten-

ció de rescatar el vell tòpic d'un estat caracteritzat amb tots els mals que ofegava uns poders locals lliures de qualsevol culpa, però com a mínim vull recordar que l'acció quotidiana municipal, a vegades, en resultava afectada molt negativament, com es comprova a Lleida en els anys en què des de l'alcaldia es van impulsar més projectes.

Les institucions estatals eren capaces de posar molts obstacles, però els ajuntaments tampoc no acostumaven a ser cap model d'eficàcia, i moltes persones feien tot el que podien per no ser regidors (ja que consideraven que aquest càrrec sols els portaria maldecaps, i fins i tot el seu patrimoni en podia sortir perjudicat). I els alcaldes i regidors algunes vegades reaccionaven contra el centralisme amb una barreja d'oposició conscient i de despreocupació o incapacitat.

El que destaco durant la tesi és que aquest Estat tan ineficaç en algunes activitats, sí que era capaç d'influir decisivament en les eleccions i en qui dominaria un ajuntament, podia interferir en els projectes municipals i imposar una política d'ordre contundent, gràcies a la col·laboració de l'exèrcit. En allò que eren els seus objectius bàsics, com ara la intervenció electoral i l'ordre públic, l'Estat no era precisament dèbil; però sí que era ineficaç en molts altres aspectes com ara la creació d'un consens social o la gestió financera i fiscal. I molts grups dominants no devien tenir cap interès a canviar aquest funcionament, del qual es beneficiaven directament (per exemple, en la distribució injusta de les contribucions).

Determinats dirigents conservadors locals depenien d'aquest intervencionisme estatal per romandre en el poder, com he mostrat en el cas de Lleida. A la vegada, les autoritats governamentals coneixien la importància de comptar amb partidaris al capdavant dels ajuntaments, si volien obtenir majories al Congrés dels Diputats, i temien la possibilitat de trobar-se amb uns poders locals en mans de l'oposició. Per tant, aprofitaven les oportunitats i buscaven pactes amb els sectors més predisposats en cada localitat. La naturalesa d'aquests pactes era molt variada, i l'exemple de Lleida suposa un cas ben il·lustratiu. Alguns dels beneficiats pel règim moderat estaven disposats a acceptar l'excessiu intervencionisme estatal i el seu control dels poders polítics locals, encara que el sistema en conjunt tingués un funcionament deficient; ho feien a canvi de garantir el seu domini i d'evitar els perills d'una excessiva democratització dels poders municipals.

La tesi exposa diverses propostes d'explicacions per a uns processos molt complexos, com ara els relacionats amb l'adaptació de l'Estat espanyol als diferents territoris, amb la manera com les estructures polítiques van anar configurant pautes de funcionament diverses arreu del país. He tractat de realitzar aportacions que serveixin per replantejar preguntes importants i per buscar unes respostes més adequades i precises.